

SANOAT DIZAYNINING PAYDO BO‘LISHI VA RIVOJLANISH TARIXI

Raxmanov Jaxongir Mamasharibovich

*Islom Karimov nomidagi Toshkent davlat texnika universiteti “Sanoat dizayni”
kafedrasida dotsenti*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada sanoat dizaynning rivojlanish tarixi yoritib o‘tilgan. Bugungi kunda sanoat dizayni – bu texnik va gumanitar bilimlarni, muhandislik va badiiy tafakkurni o‘zida mujassam etgan murakkab fanlararo dizayn va badiiy faoliyat bo‘lib, inson bilan juda keng “aloqa zonasi”da obyektiv dunyoni sanoat asosida shakllantirishga qaratilgan.*

Kalit so‘zlar: *dizayn, sanoat, konstruksiya, estetika, model, stilizatsiya, funksional, iste‘molchi, konseptual.*

“Sanoat dizayni” atamasi 1919 yilda Veymarda (Germaniya) sanoat dizaynining “Bauhaus” inqilobiy maktabiga asos solgan nemis me‘mori Valter Gropius tufayli paydo bo‘ldi (1-rasm).

1-rasm. Bauhaus maktabi.

Birinchi sanoat dizayn uyushmasi 1849 yilda Shvetsiyada tashkil etilgan. Keyin shunga o‘xshash uyushmalar Germaniya, Avstriya, Norvegiya, Daniya, Finlyandiyada paydo bo‘la boshladi. XIX-asr dizaynerlari dastgohlar va ishlab chiqarilgan mahsulotlar uchun yangi, amaliy shakllarni yaratishga intilishdi.

XVIII asrning 60-yillarida savdo ishlab chiqarish umummilliy ko‘rgazmalari tashkil etila boshlandi. Dastlabki ana shunday ko‘rgazmalar 1761-1767 yillarda Londonda o‘tkazildi. Parijda (1763 yili,) Drezdenda (1765 yili) , Berlinda (1786 yili) Myunxenda (1788 yili), Sankt-Peterburgda (1828 yili) va boshqalar.

Sanoat binolari interyerlarining tashkillashtirishda birinchi navbatda ishlab chiqarish xususiyati belgilanadi. Interyer tuzilishi muhitga bog'liq holda belgilanadi, uning konstruktiv yechimi tanlanadi. Sanoat inteyerini tashkillashtirish jarayonida alohida e'tibor ishchining ish o'rniga qaratiladi: uning yaritilishidagi ranglar gammasiga, ishlab chiqarish qurollari qamroviga. Ishchi o'zni har jihatdan qulay va ishlab chiqarish mehnatida eng maqbul sharoit bilan ta'minlanishi lozim. Dizayn o'zining rivojlanish jarayonida asta-sekin shahar ko'chalariga ham chiqa boshladi. Dastlab avtomobil va kiyoska ko'rinishida, keyinchalik savdo avtomobillari va telefon boks (alohida) xonalarida.

Sanoat ishlab chiqarishining jadal suratlar bilan rivojlana boshlashi umumjahon sanoat ko'rgazmalari dizaynining paydo bo'lishi va taraqqiy etishi uchun muhim ahamiyat kasb etdi. Bu ko'rgazmalarda texnika asosida yaratgan buyumlar, san'at asarlari ko'pchilikning e'tiboriga badiiy asarlar sifatida havola qilindi.

Birgina 1920-yillarning boshlariga kelib, Qo'shma Shtatlar juda yuqori texnologik darajada bo'lgan. Yangi tejamkor materiallardan ishlab chiqarilgan seriyali mahsulotlar ommaviy iste'molchining keng qatlamlari orasida katta talabga ega edi. Reklama va qadoqlash bilan bir qatorda ishlab chiqarilgan mahsulotning tashqi ko'rinishi iste'mol talabini qondirish uchun tobora muhim ahamiyat kasb etgan. Shakllanish islohotlari har doim birinchi navbatda ijtimoiy nuqtai nazardan ko'rib chiqilgan Yevropadan farqli o'laroq, AQShda bozor omili birinchi o'rinda edi. Aynan shu 1920-yillarning oxirlarida ishlab chiqarish quvvatlarining keng miqyosda kengayishi, ularning aholining xarid qobiliyatiga mos kelmasligiga va natijada jahon inqiroziga olib keldi.

Iqtisodiyotni amalda qo'llab-quvvatlash uchun AQSh hukumati dizayn orqali xarid qilish rag'batini oshirish, iste'molchini iloji boricha ko'proq rag'batlantirishga harakat qildi. Inqiroz davrida ishlab chiqaruvchilar mahsulot dizayniga tobora ko'proq e'tibor bera boshladilar:

- birinchi navbatda o'zlarining bevosita raqobatchilari bilan muomala qilish vositasi sifatida,
- keyinroq iqtisodiyotni tiklash usuli sifatida.

Rasmiy uslubni izlashda amerikalik sanoat dizaynerlari tezlikni anglatuvchi soddalashtirilgan shaklni o'ylab topishdi. Ushbu yo'lda Raymond Louining Gestetner nusxa ko'chirish mashinasining soddalashtirilgan dizayni katta muvaffaqiyatga erishdi va amerikalik dizaynerlar ham shunga ergashib, soddalashtirilgan uslubdan foydalangan holda uy-ro'zg'or buyumlarini loyihalashni boshladilar. Ko'pincha tomchi shakliga ega bo'lgan yumaloq, silliq yuzali shakllardan foydalanishga asoslangan soddalashtirilgan shakl nazariyasi ayniqsa transport texnologiyalari bo'lgan: kemasozlik, havo transporti, avtomobilsozlikda paydo bo'ldi va keng tarqaldi (2-rasm).

2-rasm. Raymond Loui – sanoat dizayn sohasining buyuk yetakchisi.

Aynan 30-yillarga kelib, soddalashtirilgan shakllar dizaynerlar tomonidan iste'molning barcha sohalarida dekorativ maqsadlarda qo'llanila boshlandi, bu ishlab chiqaruvchilarga mahsulotlarning raqobatbardoshligini oshirishga yordam berdi va mahsulotlar tashqi ko'rinishining har yili yangilanishi mahsulotlarning estetik hayotini, shuningdek, sotish hajmini oshirishga yordam berdi.

50-60-yillarda rivojlangan dizayn turlari va asos bo'lgan nazariyalari Nemis dizayniga katta ta'sir ko'rsatdi. Ushbu yillarda dizaynerlarni tayyorlash uchun maxsus Ulmdagi Oliy Shayinging tomonidan ana shu nazariyalar asosida ko'plab dizaynerlik mahsulotlari taqdim etilgan. Bir tomondan, ushbu maktab Bauhaus g'oyalari va amaliyotining davomchisi bo'lsa, boshqa tomondan, u dunyodagi ko'plab dizayn ta'limi markazlari birlashgan namuna edi. Bu maktabga 1951 yilda Maks Bill tomonidan asos solingan. O'z qarashlarida Maks Bill toza, funksional dizayn kontseptsiyasiga amal qildi. Shakllar qattiqroq, dekorlar qisman kamroq o'ziga xos, mahsulotda asosan funktsionallik ustun bo'lib qoldi, shakllar esa asosan to'g'ri burchaklarga ishora qiladi.

4-rasm. Ulm oliy maktabi. 1949 yil.

Fransiyada dizayn sohasi badiiy dizayn g'oyalarini rivojlantirishda barqaror an'anaga ega bo'lib, arxitektura va dizayn yordamida uyg'un obyekt muhitini yaratishda, narsalar dunyosini har tomonlama qayta ko'rib chiqishda Le Korbuse maktabi juda katta ro'l o'ynadi.

Sanoat dizayni san'at va texnologiya uyg'unligiga asoslangan. Uning vazifasi oddiy buyumdan va mebeldan tortib, barcha turdagi transport vositalari (avtomobillar, poezdlar va samolyotlar)gacha bo'lgan turli sanoat mahsulotlarining jozibali ko'rinishini shakllantirishdan iborat.

Sanoat dizayni asosiy uchta ustundan iborat: texnologiya, san'at va marketing. Sanoat dizaynining ko'lami keng bo'lib, uy anjomlaridan tortib yuqori texnologiyali ilmiy mahsulotlarga ta'sir qiladi. Sanoat dizaynining asosiy vazifasi ish jihozlari, maishiy texnika, murakkab texnik mexanizmlar, turli transport turlarining ergonomikasi va estetikasini oshirishdan iborat.

Sanoat dizaynini ishlab chiqishda mahsulot ishlab chiqarishda mehnat sarfi, mexanik elementlarni qisqartirish, mahsulotning alohida elementlarini ko'p vazifalarni bajarish, mahsulot ishlab chiqarishni soddalashtirish kabi texnologik masalalar hal qilinadi. Mahsulot yaratishning ijodiy jarayoni sifatida dizaynning asosi materiallar va texnologiyalardir.

Dizayn g'oyalarini yetkazish vositasi sifatida tanlangan material ma'lum xususiyatlarga ega bo'lishi va bir qator talablarga javob berishi kerak:

- funksional;
- texnologik;
- estetik;
- ekologik.

Dizaynning ishida mebel bilan bir qatorda bolalar o'yinchoqlari ham ayniqsa mashhur. Bola o'yinchoq bilan o'ynash uchun qulay va xavfsiz bo'lishi kerak, u qat'iy gigienik talablarga javob berishi kerak, sanoatda ishlab chiqarilgan bo'lishi kerak, ya'ni u arzon bo'lishi kerak, bolada salbiy reaksiyalarni keltirib chiqarmasligi va boshqalar ham inobatga olinadi.

Sanoat dizayneri ba'zan o'zida turli ko'nikmalarni, birinchi navbatda – muhandis-dizayner va rassomning imkoniyatlarini birlashtirishi kerak.

Sanoat dizayniga bo'lgan ehtiyoj mashinasozlikning paydo bo'lishi bilan dizayn sohasiga kirib kelgani ko'pchilikka ma'lum. O'shanda ba'zi odamlar mashinalarda oqim usulida tayyorlangan buyumlar sifati professional hunarmandlar ishlayotgan narsalardan pastroq, deb ishonishgan. Qo'lda ishlangan buyumlar o'ziga xosligini yo'qotib, egasining uyg'unlik tuyg'usini buzadi, degan qo'rquvlar ham bor edi. Shuning uchun ishlab chiqaruvchilar o'z buyumlariga dekorativ elementlarni qo'shishga harakat qila boshladilar. Bugungi kunda deyarli har bir sohada turli xil mahsulotlarning keng assortimenti mavjud.

Bundan tashqari, psixologlarning fikriga ko'ra, insondan tanlovning ko'pligi juda ko'p stressni, shu jumladan hissiy stressni talab qilishini ham hisobga olish kerak. Axir, mavzuning ko'plab tarkibiy qismlarini, turli xil xususiyatlarini solishtirish va tahlil qilish bugungi dizayn sohasining bosh vazifasidir.

Bugungi kunda sanoat mahsulotlarini loyihalashda dizayner moda yoki mahsulotning potentsial iste'molchilarining turmush tarzi kabi tushunchalar bilan shug'ullanadi. Shuningdek, loyihalashda uy-ro'zg'or buyumlari savdo masalalari birinchi o'ringa chiqadi, buning natijasida dizayn ko'pincha aniq tijorat xarakteriga ega bo'ladi. Biroq, obyektlarni loyihalashda sanoat foydalanish(qishloq xo'jaligi asbob-uskunalari, stanoklar) hali ham ustunlik qiladi texnik talablar: ergonomika, ishlab chiqarish qobiliyati, iqtisod va ekologik xavfsizlikdir. Ushbu omillarni e'tiborsiz qoldirib bo'lmaydi, chunki ushbu obyektlar ishtirokida shakllangan ishlab chiqarish muhiti inson uchun qulay bo'lishi kerak. Shunday qilib, zamonaviy sanoat dizaynining o'ziga xosligi yaratilgan mahsulotlarning tabiati bilan juda chambarchas bog'liqdir.

Sanoat dizayn o'zining ergonomikasi bilan birgalikda yaratilgan buyumning iste'molchilik sifatini tahlil qilish va marketing masalalari bilan shug'ullanishni ham talab qiladi. Tahlil jarayoni va natijalardan kelib chiqib, yaratilgan mahsulotning iste'molbopligi masalasida yana qaytadan ko'rib chiqiladi. Bu jarayon buyumning dastlabki partiyasi chiqarilgandan so'ng ham davom etadi. Loyihalashning barcha bosqichlarida marketing nuqtai nazaridan chuqur tahlil olib borish faqat dizaynga xos xususiyat sanaladi.

Bugungi kunda sanoat dizayni yog'ochni qayta ishlash sanoatidan metallurgiyagacha bo'lgan turli sohalarda keng qo'llaniladi. Umuman olganda, professional sanoat dizaynerlari tomonidan taqdim etiladigan xizmatlarning keng doirasi uy jihozlarini loyihalashdan tortib, avtomobil kontseptsiyalarini yaratishgacha bo'lishi mumkin. Sanoat dizayni rivojlanishining hozirgi bosqichidagi asosiy vazifa mahsulotning texnologik va funksional sifatlarini saqlab qolgan holda esda qolarli va ayni paytda ergonomik ko'rinishini yaratishdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Промышленный дизайн: создание и производство продукта. Ульрих К. Москва-2007.
2. Н.В.Брызгов., Е.В.Жердев. Промышленный дизайн: история, современность, футурология. Учебное пособие. — М.: Издательство «МГХПА им. С.Г. Строганова» МОСКВА, 2015.
3. История и теория дизайна. Любовь Смирнова, 2014
4. Бодрийяр Ж. Система вещей. — М.: Издательство "РУДОМИНО" МОСКВА, 2001.

5. Bozorboyevich, Goyipov Bexzod, Rakhmanov Jaxongir Mamasharibovich, and Yuldashova Nodira Izzatullayevna. "HISTORY AND DEVELOPMENT OF INDUSTRIAL DESIGN." 湖南大学学报 (自然科学版) 48.12 (2021).

6. Raxmanov J.M. Zamonaviy Mebel dizayn turlari va ularning tasniflanishi// Journal of Advanced Research and Stability. Vol. 2

7. Rakhmanov J. APPLICATION OF DIFFERENT POPULAR STYLES IN FURNITURE DESIGN //Science and innovation. – 2023. – Т. 2. – №. А1. – С. 158-162.

8. J. Rakhmanov APPLICATION OF DIFFERENT POPULAR STYLES IN FURNITURE DESIGN // SAI. 2023. №А1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/application-of-different-popular-styles-in-furniture-design/viewer>

9. Рахманов Жахонгир Мамашарибович. "ПРИМЕНЕНИЕ БИОНИЧЕСКОГО МЕТОДА В ДИЗАЙНЕ МЕБЕЛИ." Conferencea (2022): 58-61. <https://conferencea.org/index.php/conferences/article/view/393>

10. Raxmanov Jaxongir Mamasharibovich. Zamonaviy Mebel Dizayn Turlari Va Ularning Tasniflanishi. Journal of Advanced Research and Stability. Vol. 2 №1.2022. <https://www.sciencebox.uz/index.php/jars/article/view/702>

11. Рахманов Жахонгир Мамашарибович. Разработка концепции дизайна рекламного проекта // Наука, образование и культура. 2020. №3 (47). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/razrabotka-kontseptsii-dizayna-reklamnogo-proekta/viewer>

12. Одилова С. Д. История создания предметов мебели у народов среднеазиатского региона //Проблемы науки. – 2020. – №. 6 (54). <https://cyberleninka.ru/article/n/istoriya-sozdaniya-predmetov-mebeli-u-narodov-sredneaziatskogo-regiona/viewer>

13. Одилова Сайёра Джавдатовна Эстетические составляющие творчества ювелирных мастеров // Наука, образование и культура. 2019. №6 (40). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/esteticheskie-sostavlyayuschie-tvorchestva-yuvelirnyh-masterov>

14. Абдусалямова Шохида Камилжановна ИСТОРИЯ РАЗВИТИЯ ГАЗОВЫХ И ЭЛЕКТРИЧЕСКИХ ПЛИТ В XX ВЕКЕ // Наука, образование и культура. 2021. №3 (58). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/istoriya-razvitiya-gazovyh-i-elektricheskikh-plit-v-hh-veke>

15. Абдусалямова Ш. К. Дизайн плиты и вытяжки для современного интерьера //Наука, образование и культура. – 2020. – №. 5 (49). – С. 67-69. <https://cyberleninka.ru/article/n/dizayn-plity-i-vytyazhki-dlya-sovremennogo-interiera/viewer>

16. Маъруфов Фаррух Одирович ТРАНСФОРМИРУЕМАЯ МЕБЕЛЬ // Наука, образование и культура. 2021. №2 (57). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/transformiruemaya-mebel/viewer>

17. Маъруфов Фаррух Одирович Мебель для сидения в стиле барокко // Наука, образование и культура. 2020. №6 (50). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/mebel-dlya-sideniya-v-stile-barokko>

18. Ахмеджанова Умида Баходировна Искусство и архитектура XV века в Италии // Наука, образование и культура. 2020. №5 (49). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/iskusstvo-i-arhitektura-xv-veka-v-italii>

19. Bakhodirovna, Akhmedjanova Umida. "Baroque Art and Architecture in France." American Journal of Social and Humanitarian Research 3, no. 6 (2022): 480-483

<https://globalresearchnetwork.us/index.php/ajshr/article/view/1328/124910:24>

